

## УЯВЛЕННЯ ПРО ЩАСТЯ В ОСНОВНИХ СФЕРАХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

*У статті подано результати дослідження питання щасливого освітньо-виховного середовища шляхом проведення опитування учнів початкової школи. Опитування проводилось у формі шести блоків незакінчених запитань, які діти повинні були продовжити власними асоціаціями. Ці блоки розроблено на основі таких сфер життєдіяльності школяра, які мають переважний вплив на розвиток і світосприйняття дитини. Результати аналізу отриманих даних використано для виявлення факторів, що сприятимуть формуванню відчуття щастя в школі у дітей молодшого шкільного віку.*

**Ключові слова:** щастя, освітньо-виховне середовище, початкова школа.

Педагоги всіх часів акцентували увагу на тому, що щасливе дитинство є запорукою успішного розвитку та формування особистості дитини. Проте, щастя є настільки багатогранним і складним для визначення поняттям, що важко піддається описанню чи визначенню. Більш того, існують певні розбіжності між тим, як бачать щастя дитини дорослі, і власними уявленнями дітей з цього приводу.

Тому **метою статті** є виявлення факторів, що сприятимуть відчуттю щастя учнями початкової ланки освіти впродовж перебування у школі.

Задля визначення тих факторів, що допоможуть створити щасливе освітньо-виховне середовище у школі, проведено експериментальне дослідження серед школярів початкової школи. У дослідженні брали участь 60 учнів двох вікових груп: 1–2 класи та 3–4 класи. Для проведення експериментального дослідження обрано проєктивну психологічну методику, створену Джозефом М. Саксом у 1950 р., яку модифіковано задля отримання відповідей, що безпосередньо пов'язано із баченням особистісного щастя учнями початкової школи. Дітям пропонувалося продовжити 30 речень, умовно розподілених на 6 блоків: щастя у школі, щастя у навчанні, щастя у спілкуванні з однолітками, щастя у спілкуванні з учителем, щастя у родині та щастя у майбутньому. Ці блоки створено згідно з основними сферами життєдіяльності дитини молодшого шкільного віку, що дає змогу проаналізувати фактори, які сприяють відчуттю щастя або, навпаки, нещастя учнів початкової школи.

### **Блок I. Щастя у школі**

Результати опитування в цьому блоці є яскравим підтвердженням того, що саме навчальна діяльність є провідною впродовж усього періоду навчання у початковій школі. Так, основною метою відвідування школи, згідно з відповідями дітей, є навчання (73%) і розумовий розвиток (18%).

Оскільки провідною діяльністю в початковій школі є навчання, найбільше задоволення дітям приносить успішність саме у цій сфері. Досить часто у відповідях найщасливішим моментом у школі діти називали улюб-

лений предмет, що свідчить про стійку мотивацію до навчання за умов особистісного інтересу до запропонованої інформації.

Одне з лідируючих місць серед явищ, що підтримують відчуття щастя, є відпочинок і свята у школі. Цей результат досить очікуваний, адже адаптація до нової незвичної ролі учня, а також постійно зростаюче навантаження у школі разом із відсутністю суттєвих змін у системі початкової освіти створюють природну потребу у відпочинку та релаксації. Проведення свят будь-якої тематики у школі сприймається дітьми не лише як відпочинок, а і як можливість власного творчого самовираження, що також зазначено як фактор, що сприяє відчуттю щастя.

Цікавим результатом став вплив шкільних атрибутів на рівень щастя молодших учнів. Відповіді “красиві книги”, “портфель і пенал”, “альбом”, “сидіти на першій парті”, “працювати біля дошки” свідчать про те, що просторово-предметний компонент є дуже важливим для створення щасливого освітньо-виховного середовища в початкових класах. Це можна пояснити тим, що шкільна атрибутика є наочним доказом нового статусу школяра, що є вельми бажаним для дітей цієї вікової категорії.

Значущість соціальної складової для відчуття щастя молодшими школярами буде більш детально розглянута у блоках III і IV, але слід відмітити, що ми отримали досить суперечливі результати. З одного боку, спілкування з друзями посідає останнє місце серед указаних дітьми явищ, які впливають чи можуть вплинути на відчуття щастя. З іншого боку, саме негативні контакти з оточенням були названі дітьми найвпливовішим фактором, що заважає їм бути щасливими у школі. Такий результат, на нашу думку, свідчить про те, що згуртованість та позитивна соціальна взаємодія у шкільному колективі відіграє значну роль для відчуття щастя, але, на жаль, не реалізовується на високому рівні серед опитаних дітей.

## **Блок II. Щастя у навчанні**

Результати опитування показали, що переважна більшість дітей молодшого шкільного віку отримує задоволення від самого процесу навчання. Аналіз відповідей дає змогу простежити зв'язок між процесом навчання та отриманням позитивних емоцій. Так, при виконанні навчальних завдань серйозну розумову діяльність відзначили 36% опитаних, а позитивні емоції – ще 30%. Успішність розумової діяльності приносить позитивні емоції 72% учнів. Ще 12% опитаних відмітили відчуття активного розумового розвитку. Тож, отримані результати свідчать про те, що для молодшого шкільного віку розумова діяльність майже нерозривно пов'язана з відчуттям “щастя”, “радості” та “задоволення”.

У цьому блоці підтвердилися висновки, зроблені при аналізі сприйняття щастя у школі загалом, де ми зазначали, що заняття улюбленим предметом у школі є одним з основних факторів, що впливають на відчуття щастя. Аналіз отриманих результатів показав, що при виконанні завдань учнів насамперед тішать певні види навчальної діяльності, наприклад, “писати текст або вірш”, “задачі”, “читання”. Більш того, закінчуючи ре-

чення “Найбільш захопливе у завданнях – це...”, 33 учні, а це 55% опитаних, згадали про предмет, що їм найбільш до вподоби.

Відповіді типу “Я всі завдання виконую добре” або “Я можу його зробити” на запитання про те, що саме тішить опитаних при виконанні завдань, свідчать, що неабияку роль в отриманні задоволення від навчання відіграє і впевненість у власних силах. Тут буде актуальним згадати К. Д. Ушинського, який наголошував, що лише успіх підтримує інтерес учня до навчання, а дитина, що ніколи не відчувала гордості за себе при подоланні труднощів, втрачає навчальний інтерес [3, с. 142], і В. О. Сухомлинського, який називав створення ситуацій успіху головним завданням педагога [2, с. 23].

Вплив зовнішніх стимулів у вигляді заохочень і позитивних наслідків, хоча й спостерігається у відповідях учнів, але є неочікувано низьким. Це можна пояснити тим, що, як уже зазначалося, діти молодшого шкільного віку спрямовані на навчання та, за умов правильно побудованого навчально-виховного процесу, не потребують додаткової мотивації для виконання навчальних завдань.

Питання про дії дітей у разі, якщо вони змогли б зробити щасливими усіх інших учнів, було спрямовано на виявлення спонтанних ідей щодо покращення шкільного життя та навчання, втім показало зовсім інші результати. Так, певні відповіді, наприклад, “подовжив перерву” або “додала уроки малювання” були адекватними першочерговій меті, але загалом отримані результати були настільки різноманітними й неочікуваними, що класифікувати їх за критеріями, передбаченими при складанні тесту, не уявлялося можливим. Тому ми класифікували відповіді на такі, що мали альтруїстичне (47%) та егоїстичне (15%) спрямування. Ще 18% відмітили, що така можливість доставила їм радість, а 15% запропонували варіанти реальних і фантастичних ролей, у яких вони використали б подібну силу. На основі цих результатів ми зробили висновок, що більшість дітей молодшого шкільного віку спрямовані на створення позитивної, щасливої атмосфери навколо себе за допомогою усіх доступних їм засобів.

### **Блок III. Щастя у спілкуванні з однолітками**

Цей блок ілюструє роль взаємовідносин шкільного колективу у створенні щасливого освітньо-виховного середовища. У період навчання у початковій школі дитина переходить на новий рівень створення соціальних відносин, розширення мережі дружніх контактів. Тому надзвичайно важливу роль відіграє позиція дитини у шкільному соціумі. Так, майже 42% опитаних зазначили, що дуже радіють, коли однолітки їх слухають, розділяють інтереси, грають з ними, і, навпаки, страждають від ігнорування або негативного ставлення однокласників. 68% дітей, які брали участь у дослідженні, назвали головною причиною неповного відчуття щастя в школі саме неналагоджені стосунки з однокласниками.

Крім того, аналіз отриманих результатів показав, що одним із основних факторів відчуття щастя є загальний позитивний настрій колективу.

Водночас, 24% опитаних найважливішою умовою власного щастя у школі вважають відсутність страждання інших дітей. Саме в оточенні “радісних”, “щасливих”, “веселих” однолітків діти, на їхні переконання, і самі будуть почуватися комфортно.

А ось престижність близького оточення за результатами нашого дослідження не є суттєвим фактором для відчуття щастя у школі. Лише 10% дітей зазначили, що для них важливо, які оцінки отримує його друг або чи є він найкращим.

Цікавим виявився той факт, що однією з важливих умов комфортного та радісного спілкування з друзями стали певні умови навколишнього середовища. Опитані діти виділяли тишу, прогулянки, шкільний клас як обов’язковий фактор отримання задоволення від спілкування. Враховуючи різноманітність таких потреб, можна зробити висновок, що щасливе освітньо-виховне середовище має включати в себе можливості для усамітнення та групової взаємодії, активного й пасивного відпочинку. Такий підхід може дати змогу кожному з учнів самотійно обрати форму й атмосферу для налагодження контактів з однолітками.

У молодшому шкільному віці діти лише починають формувати дружні стосунки, здебільшого, на основі цікавої сумісної діяльності. Для дітей дуже важливо, щоб оточення поділяло їх інтереси та спрямування. На підтримку цього твердження наводимо варіанти відповідей дітей на запитання “Я був би щасливим, якщо б мої друзі...”: “ловили зі мною жуків”, “тралися зі мною в піжмурки”, “ходили зі мною в парк”.

Водночас, важливими є довіра та доброзичливість у колективі. 20% опитаних дітей виділили агресію з боку однолітків як головний фактор, що заважає їм насолоджуватися спілкуванням. І хоча показник позитивного ставлення до однокласників серед опитаних дітей переважає показник їх негативного сприйняття, останній все ж залишається досить високим, що ще раз підкреслює важливість формування згуртованості колективу, спокійного та позитивного соціального компоненту освітньо-виховного середовища.

#### **Блок IV. Щастя у спілкуванні з учителями**

Упродовж майже всього періоду навчання у початковій школі вчитель залишається для дитини центральною фігурою, від якої безпосередньо залежить загальна атмосфера в класі та особистісне щастя учнів. Тому взаємовідносини учителя й дітей ми вважаємо першочерговою складовою створення щасливого освітньо-виховного середовища в класі.

Завдяки аналізу отриманих відповідей ми визначили, що найбільше задоволення дітям приносять такі прояви вчителя: позитивний настрій, активна взаємодія з учнями на уроці та позитивна оцінка результатів.

Позитивний настрій учителя є, на думку опитаних дітей, найголовнішим фактором створення щасливої атмосфери у класі. Цей пункт став провідним у трьох з п’яти питань цього блоку. З огляду на те, що в початкових класах учитель є головною моделлю для наслідування, а діти дуже швидко переймають як гарне, так і погане, можна стверджувати, що

“веселий”, “спокійний” учитель, який “сміється”, є обов’язковою запорукою радості та спокою дитини.

Наступним важливим фактором діти назвали активну взаємодію учителя з учнями. Допомога дитині у складних ситуаціях (“гарно пояснює”), розумний розподіл активності серед учнів (“питає на уроці”), знання вчителя, якими він хоче і може поділитися (“розповідає щось цікаве”) складають разом ідеальну, на думку опитаних дітей, робочу атмосферу, де кожен може виявити себе та не розчаруватися у власних силах.

Позитивна оцінка результатів навчання з боку вчителя за результатами проведеного опитування посідає третє місце – лише 13 (22%) з 60 дітей вважають її головною запорукою власного відчуття щастя. Але, водночас, похвала в будь-якому вигляді позитивно сприймається усіма опитаними дітьми. 65% з них зазначають значне покращення настрою та отримання гарних емоцій (“радію”, “муркочу”, “найщасливіший”), 23% дітей відчують себе більш впевненими й розумними (“відчуваю себе найрозумнішою”, “я – молодець”), а 12% – отримують додатковий стимул до розвитку (“я завжди буду слухняною”, “буду такою і надалі”).

Незадоволення вчителя молодші школярі сприймають так само емоційно, як і позитивну оцінку. 62% опитаних відмічають негативні емоції, такі як сум, образу, роздратування, але лише 23% відчують необхідність виправити ситуацію. Враховуючи те, що період навчання в початковій школі характеризується імпульсивністю, емоційністю та недостатнім розвитком вольової сфери, позитивних оцінок учителя має бути більше, ніж негативних, адже саме відчуття успішності й власних сил може стати важливою запорукою інтересу до навчання і відчуття щастя у школі.

Ще одним доказом цього твердження є результати аналізу небажаних проявів вчителя з точки зору учнів. Переважна більшість опитаних дітей (62%) головною проблемою вважає крик та інші негативні прояви вчителя, такі як постійні зауваження, сварки тощо. Також серед негативних факторів, що впливають на відчуття особистісного щастя у школі, діти вказали вже згадані вище погані оцінки та настрої педагога.

### **Блок V. Щастя у родині**

Повноцінне відчуття щастя у школі для дитини неможливе без відчуття захисту, комфорту й любові в родині. Як зазначалося, впродовж періоду навчання в початкових класах учитель стає для дитини вельми важливою людиною в житті поряд з батьками. Тому необхідно розуміти, які потреби мають реалізовуватися в родині для того, щоб повноцінно доповнювати їх у шкільному класі.

Результати опитування показали, що головною складовою благополуччя обох батьків діти вважають щасливу й уважну родину, де всі члени родини піклуються один про одного. Цікаво, що інші показники для матері й батька різняться. Так, другим за значущістю фактором щастя для матері 28% дітей назвали позитивні риси особистості, наприклад, “добра людина”, “гарна”, “не кричить”. Цей пункт присутній і в характеристиці щастя

батька, але посідає останнє місце, тоді як друге посів фактор успішності на роботі. Це ще раз доводить сталість статево-рольового стереотипу норм успішності, згідно з яким соціальна цінність людини може бути виміряна його професійною успішністю та розміром заробітку [1].

Складові щастя молодшого школяра при спілкуванні з батьками, що були отримані нами в ході опитування, відповідають 3 основним потребам дитинства – потребі в любові, захисті й розвитку. Так, 45% дітей заपुरкою щастя вважають “ласку”, “любов”, “сімейне тепло”, ще 26% назвали головним фактором відчуття спокою та безпеки, а 30% опитаних зазначили, що будуть щасливими вдома за умов цікавого, розвивального дозвілля: “ми граємо з мамою”, “коли свято”, “коли я біля комп’ютера”. Серед інших явищ, що впливають на відчуття щастя дитини, були названі спілкування з родиною, навчання, спокійна атмосфера, спілкування з друзями та можливість усамітнення.

З огляду на те, що основним фактором відчуття щастя в родині діти визначили її благополуччя, досить логічним виглядає результат, отриманий нами на основі останнього запитання блоку. 50% дітей зазначили, що сварки й жорстокість у родині заважають їм відчувати себе щасливими. Опитані також долучили до списку факторів, що не сприяють позитивному й щасливому самовідчуттю, власну погану поведінку (8,3%), неуспішність у школі (8,3%), поганий настрій (6,7%), відсутність контакту з батьками (6,7%) та обман (1,7%).

Аналізуючи результати 4 та 5 блоків, можна побачити певні подібності тих складових, що були визначені найбільш впливовими на відчуття щастя молодшого школяра. Спокійна, радісна атмосфера, спілкування, успішність і можливість розвитку, відсутність сварок і негативних емоцій однаково важливі для дитини як у школі, так і вдома.

#### **Блок VI. Щастя в майбутньому**

П’ятий блок питань був пов’язаний з уявленням дитини про своє майбутнє. Результати опитування показали, що, оскільки навчання є провідною діяльністю для молодших школярів, саме з успішністю в навчанні більшість з них пов’язують своє щастя. 32% дітей бачать прямий зв’язок успіхів у школі з позитивним, щасливим майбутнім.

І, навпаки, навчальна неуспішність, на думку дітей, може стати серйозною перешкодою для досягнення щастя у дорослому віці. Це зазначили 23% опитаних. До факторів, що не сприятимуть щастю у майбутньому, були також віднесені погана поведінка (20%), асоціальні прояви (16%), небажана професійна діяльність (8,3%).

Досить цікавим виявився пункт, пов’язаний зі здоров’ям людини. Те, що щастя в майбутньому можливо лише за умов, якщо він або вона “не захворіє” і не матиме “проблем із здоров’ям”, упевнені 15% опитаних. Це свідчить про досить усвідомлене ставлення до свого здоров’я з боку молодших школярів. Ці результати можуть стати підґрунтям для розширення кількості та різноманітності здоров’язбережних елементів в освітньо-

виховному середовищі. Таким чином, буде забезпечене не лише гарний настрій і самопочуття дітей на сьогодні, а й здорове та щасливе майбутнє.

Багато молодших школярів розглядають щастя дорослих крізь призму їхніх взаємовідносин із дітьми. Так, провідними факторами, що можуть забезпечити щастя дорослій людині, стали не успішна кар'єра чи наявність родини, а гарна поведінка, навчальні успіхи та щастя дитини. Такі результати дають нам змогу припустити, що поводячи себе гарно або старанно виконуючи певне завдання, дитина робить це не лише заради себе, а й заради вважливих для неї дорослих: батьків, учителя. У такій ситуації важливими стають позитивні емоції педагога та батьків. Негативна або байдужа реакція на старання дитини може бути причиною втрати віри у власні сили та зниження навчальної мотивації молодшого школяра.

**Висновки.** З огляду на все вищесказане, можна зробити висновок, що учень початкової школи для щастя потребує спокійної, дружньої атмосфери, яка сповнена можливостями для цікавого навчання, спілкування та постійного розвитку.

Для того, щоб освітньо-виховне середовище класу сприймалося дітьми як щасливе, вони повинні відчувати постійну підтримку з боку вчителя, впевненість у його любові та розумінні. Прийняття й відверта дружба однокласників є також невід'ємною складовою освітньо-виховного середовища, без якого відчуття щастя в школі не буде повноцінним.

Всі ці потреби є загальнолюдськими та можуть бути порівняні із потребами дорослих, але вважаємо необхідним наголосити на тому, що саме діти максимально потребують щасливого оточення у процесі розвитку задля того, щоб цей розвиток був комфортним і повноцінним.

#### **Список використаної літератури**

1. Гендерные различия родительских ролей // Семья растёт: про семью, для семьи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.semya-rastet.ru/razd/gendernye\\_razlichija\\_roditelskikh\\_rolejj/](http://www.semya-rastet.ru/razd/gendernye_razlichija_roditelskikh_rolejj/).

2. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – Киев : Рад. шк., 1988. – 272 с.

3. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / К. Д. Ушинский. – Москва : Педагогика, 1974. – Т. 1. – 438 с.

*Стаття надійшла до редакції 23.02.2015.*

#### **Исаева М. Е. Представления о счастье в основных сферах жизнедеятельности детей младшего школьного возраста**

*В статье представлены результаты исследования вопроса счастливой учебно-воспитательной среды путём проведения опроса учеников начальной школы. Опрос проводился в форме шести блоков неоконченных вопросов, которые дети должны были продолжить собственными ассоциациями. Эти блоки были разработаны на основе таких сфер жизнедеятельности школьника, которые имеют преобладающее влияние на развитие и мировосприятие ребенка. Результаты анализа полученных данных используются для выявления факторов, которые будут способствовать формированию ощущения счастья в школе у детей младшего школьного возраста.*

**Ключевые слова:** счастье, учебно-воспитательная среда, начальная школа.

**Isayeva M. Idea of Happiness in the Main Spheres of Primary School Age Children**

*In this article investigation results of the happy classroom environment problem are presented. These results were received with the help of the primary school students' inquiry. As the method of the survey Sack's sentence completion test was chosen. This test was modified by inquiry of authors for the purpose of concordance with the survey aims.*

*Questions were developed in accordance with six main spheres of a primary school pupil's life: school life, learning, communication with peers, communication with teachers, family life, and the future conception. All the question were connected with the happiness, so the result gave the possibility to determine children's thoughts about things that make them happy or unhappy.*

*The analysis of received data was used to find out factors that will promote the feeling of happiness at school among primary school aged children. Among the main factors that can make children happy is the comfortable, friendly and quite atmosphere which is full of opportunities for interesting learning, communication and permanent development. In order to make classroom environment happy for children the teacher should constantly demonstrate support, love and understanding. The same is vital from the direction of the peers. Children emphasized the importance of different traditions, holidays and relaxing activities at school. According to the survey, these things could promote the feeling of belonging to a group. The surprising fact was that primary school children were very concerned about their health, so modern health-saving programs in education could be viewed as a part of a happy classroom environment. In general, all the factors that were mentioned in this survey are in reality important for all humans but at the same time the most significant for children that are in the process of developing and self-formation.*

**Key words:** *happiness, classroom environment, primary school.*